

Britten, Benjamin (1913-1976)

Brittisk tonsättare, dirigent och pianist

Britten anses nog allmänt som 1900-talets främste företrädare för brittisk musik. Hans största insatser har gjorts på musikdramatikens område. Bland operaverken kan nämnas *Peter Grimes* (1944), *The rape of Lucretia* (1946), *Albert Herring* (1947), *Billy Budd* (1951) *The Turn of the Screw* (1954), *A Midsummer Night's Dream* (1960) och *Death In Venice* (1973). Mycket populärt har orkesterverken *The Young Person's Guide to the Orchestra* (1945) och *Simple Symphony* (1934) blivit. Vänskapen med Peter Pears inspirerade också till många vokalkompositioner. Bland dessa kan nämnas *War Requiem* (1962).

Stråkkvartett nr 2 C-dur op. 36

1. *Allegro calmo senza rigore* 2. *Vivace* 3. *Chacony*
1945

Kvartetten, som skrevs för högtidligheterna i samband med 250-årsminnet av Purcells död 1945, fullbordades efter hemkomsten från en turné i Tyskland tillsammans med Yehudi Menuhin. Man hade spelat för de överlevande från koncentrationslägren. Att denna upplevelse hade satt djupa spår hos pacifisten Britten kan man ana i verket, som är ett allvarligt och suggestivt verk. Även Purcells musik har varit en inspirationskälla, inte minst sista satsen.

Första satsen, *Allegro calmo senza rigore*, är skriven i sonatform men expositionen är lång på bekostnad av den korta genomföringen och återtagningen, som är ännu kortare. Hela satsen kan sägas vara uppbyggd av tre besläktade teman som hörs efter varandra i början av satsen. De består av vardera 11 takter och inleds alla med ett stort intervallsprång om 10 toner.

Den allvarliga stämningen fortsätter i den andra satsen, ett scherzo med beteckningen *Vivace*. Scherzodelens kärva tema är uppbyggt av åttondelar. Trion ger inget andrum. Temat har stora likheter med det föregående. Det är helt enkelt en augmentation av det föregående temat, och domineras alltså av 4-delar.¹ Scherzodelen återkommer och avslutar satsen.

Sista satsen, *Chacony*, är en chaconne². Den engelska stavningen är säkerligen en reverens till Purcell. Satsen består av ett tema och 21 variationer uppdelade i fyra grupper. De första sex variationerna är harmoniska, nästa sex är rytmiska variationer, den tredje gruppen om sex är melodiska variationer och de tre sista kan sägas utgöra en coda. Mellan de fyra grupperna finns solokadenser för i tur och ordning cellon, violan och första violinen. Temat består av 9 takter som binds ihop av kraftfulla punkteringar, som är lätt att uppfatta i många av variationerna.

¹ Augmentation innebär att tonerna i en fras eller ett tema får förlängda notvärden. Åttondelar blir fjärdedelar, fjärdedelar blir halvnoter etc.

² Chaconne har omväxlande med passacagian använts som beteckning på en under barocken vanlig instrumental variationsform. Den går i tretakt och bygger ofta på en given ackordföljd. Se även musikordlistan.

Stråkkvartett nr 3 op. 94

1975

1. Duets: *With moderate movement*
2. Ostinato: *Very fast*
3. Solo: *Very calm*
4. Burlesque: *Fast – con fuoco*
5. Recitative and Passacaglia (*La Serenissima*): *Slow*

Verket, som tillägnades den framstående musikern och musiksribenten Hans Keller, blev Brittens sista fullbordade verk. Venedig har haft stor betydelse för kvartetterns innehåll. Den fullbordades under Brittens sista besök i staden och allusionerna till hans opera *Death in Venice* är många

Andra inspirationskällor är med stor sannolikhet Sjostakovitjs musik, inte minst märkbar i sats 4, *Burlesque*. Respekten var ömsesidig mellan dessa två modernister, som i huvudsak höll sig inom tonalitetens ramar. Britten hade fått sig tillägnad den 14:e symfonin, ett verk som han dessutom hade framfört som dirigent. Han var med stor sannolikhet även förtrogen med Sjostakovitj sena kvartetter.

I första satsen används, som satsens titel anger, i huvudsak instrumenten två och två. Han utnyttjar alla de 6 möjliga duokombinationerna av fyra instrument. Musiken är inte omedelbart lättillgänglig men skapar en eterisk om än dyster stämning. Den synkoperade rytmen sägs ha inspirerats av vågskvalpet i Venedigs kanaler.

I det inledande temat ligger stämmorna tätt (ofta på en sekunds intervall). Två rytmiska mönster alternerar sinnrikt mellan stämmorna.

Andra satsen har scherzokaraktär. Den bygger på 4 toner som sträcker sig över nästan tre oktaver. I sin stigande version består den av tre septimaintervall.

Det är dessa fyra toners envisa återkomst som ligger till grund för satsens beteckning, *Ostinato*.

Den tredje satsen, *Solo*, är tredelad. Det är förste violinisten som är solist. Först hörs en långsam enkel melodi. Den kan frammana både upphöjdhet och ödslighet, beroende på vem som spelar och vilka kunskaper lyssnaren har om verket bakgrund. Plötsligt bryts stämningen av en rörligare del, som liknats vid livlig fågelsång. Den första delen återkommer och avslutar.

Sats 4 har liksom 2 scherzoprägel. Scherzo betyder skämt och satsens beteckning *Burlesque* för också tankarna till uppsluppenhet. Men musikvetaren Peter Evans har beskrivit satsen som en dödsdans. Den kan dock inte jämföras med den makabra stämning som frammanas av det judiska danstemat i finalsatsen av Sjostakovitjs e-molltrio.³

I sista satsen förstärks den känsla av mörk, ödesdiger oro som i stort präglar hela kvartettern. Det är nog ganska klart att Britten under komponerandet kände att livet höll på att rinna iväg. Satsen har undertiteln *La Serenissima*, en gammal benämning på Venedig. Det var också här som satsen skrevs. Den innehåller flera citat ur hans opera *Döden i Venedig*, vars huvudperson, Gustav von Aschenbach, Britten kände sig

³ Pianotrio nr 2 e-moll op. 67. Samma tema använder Sjostakovitj i den andra satsen av Stråkkvartett nr 8 op. 110.

befryndad med.⁴ Satsen har en långsam inledning, *Recitation*. Sedan tar avsnittet *Passacaglia* vid.⁵ Det är den i cello upprepade entoniga stämman som utgör passacagliemat. Enligt Britten är det inspirerat av klangen från kyrkklockor han kunde höra vid sina Venedigvistelser.

Det mest lättigenkännliga citatet ur operan är "I love you"-motivet som förekommer flera gånger i slutet av satsen.

Vi har inte diskuterat tonarter. Britten var som sagt obenägen att lämna tonaliteten, men den är ofta mer eller mindre upplöst. I detta verk är den ovanligt mångtydig, och sällan tryggt förankrad i funktionsharmoniken. Hela kvartetten kan sägas vara en enda lång strävan mot E-dur, Aschenbachs favorittonart. Denna tonart dyker upp redan i första satsen. Men det är säkert ingen tillfällighet att första satsen är noterad i B-dur, den mest främmande tonarten till E-dur. Och heller inte att "I love you"-motivet hörs första gången i sista satsen, när musiken äntligen efter många utvecklingar klingar ut i E-dur. Satsen slutar dock i tonal tvetydighet; Britten ville att verket skulle sluta i en fråga.

⁴ *The Death in Venice* bygger på Thomas Manns roman *Der Tod in Venedig* från 1912. I den är huvudpersonen, Gustav von Aschenbach, en författare med skrivkramp, som blir attraherad av en vacker yngling och som i slutet dör i kolera.

Romanen har även filmats av bl.a. Visconti, *Morte a Venezia*, 1971. I den är huvudpersonen kompositör med tydliga drag av Gustav Mahler. Hans musik genomsyrar för övrigt filmen, bl.a. Adagietto ur Symfoni Nr 5.

⁵ Passacaglia är en variationsserie över en ständigt återkommande basmelodi i 3/4-takt, som var vanlig under barocken. I sin 2:a stråkkvartett har Britten använt en liknande form, Chaconne.